

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.42>

БАЗАЛУК Е.О.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
ЯК ПРАВОВА БАЗА ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК
ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ****NORMATIVE AND LEGAL ACTS OF THE UNITED NATIONS
AS A LEGAL BASIS FOR OVERCOMING VIOLENCE AGAINST WOMEN
DURING ARMED CONFLICT**

Стаття аналізує нормативно-правові акти Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) як основа у сфері подолання насильства щодо жінок під час збройного конфлікту та створення національного законодавства у зазначеній сфері. Констатовано, що міжнародна спільнота визнає важливість вирішення унікальних проблем, з якими стикаються жінки та дівчата в ситуаціях збройних конфліктів, і прагне сприяти їх захисту та розширенню прав і можливостей. Для цього ООН систематично приймає різні резолюції та протоколи, які спрямовані на вирішення питань щодо надання захисту та допомоги жінкам і дівчатам постраждалим від насильства під час збройних конфліктів. Автором доведено, що фахівців – дослідників положень Резолюції ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» умовно поділено на дві групи: перша – це прихильники, що вважають її прогресивним документом, яка створила основу для подальших резолюцій та ініціатив, спрямованих на врахування гендерних аспектів в миротворчих процесах та забезпечення участі жінок у вирішенні конфліктів та підтриманні миру і безпеки; друга – критики, які вважають, що цей документ є деструктивними та такий, що нормалізує війну та мілітаризацію світу в цілому. Зроблено висновок, що Резолюція 1325 не зважаючи на свою революційність залишала без відповіді багато питань, в тому числі щодо: впливу збройного конфлікту на ступінь насильства по відношенню до жінок; включення жінок у сферу безпеки і оборони, яка в свою чергу покликана вчиняти насильство для захисту; мілітаризації фемінізму тощо. А опосередкований і обмежений характер міжнародних правових шляхів, доступних для боротьби насильством щодо жінок та дівчат не залежно від наявності чи відсутності збройного конфлікту, дає можливість деяким країнам не приймати спеціального та обов'язкового законодавства, яке б визначало таке насильство як специфічне, серйозне та широко поширене порушення прав людини.

Ключові слова: збройний конфлікт, насильство щодо жінок, гендерно-обумовлене насильство, війна і мир, резолюції Організації Об'єднаних націй, міжнародні стандарти.

The article analyzes the normative legal acts of the United Nations (hereinafter UN) as a basis in the field of overcoming violence against women in relation to the time of armed conflict and the creation of national legislation in the specified field. It was noted that the international community recognizes the importance of solving the unique problems faced by women and girls in situations of armed conflict, and strives to promote

their protection and empowerment. For this UN system, various resolutions and protocols follow, which are aimed at solving issues related to the provision of assistance and protection to women and girls affected by violence during armed conflicts. The author proved that experts – researchers of the provisions of UN Resolution 1325 “Women, Peace, Security” are conventionally divided into two groups: the first is supporters who consider it a progressive document that created the basis for further resolutions and initiatives aimed at taking into account gender aspects in peacemaking processes and ensuring women's participation in resolving conflicts and maintaining peace and security; the second – critics who believe that this document is destructive and that it normalizes war and the militarization of the world as a whole. It was concluded that Resolution 1325, despite its revolutionary nature, left many questions unanswered, including: the impact of armed conflict on the degree of violence against women; the inclusion of women in the sphere of security and defense, which at one time caused the commission of violence for protection; militarization of feminism, etc. And the indirect and limited nature of the international legal channels available to combat violence against women and girls, regardless of the presence or absence of an armed conflict, allows some countries not to adopt special and mandatory legislation that would define taking violence as a specific, serious and wide widespread violation of human rights.

Key words: *armed conflict, violence against women, gender-based violence, war and peace, resolutions of the United Nations, international standards.*

Вступ. Будь-яке соціальне явище по-різному впливає на чоловіків та жінок. Війна і конфлікти також. Проблема різного впливу війн та конфліктів на жінок і чоловіків є глобальною [1]. Вона знайшла відбиття в резолюціях Ради Безпеки ООН, перш за все – 1325 «Жінки. Мир. Безпека» (WPS) від 31 жовтня 2000 року [2]. В ній зазначається важлива роль жінок у запобіганні та вирішенні конфліктів, мирних переговорах, розбудові миру, підтримці миру, гуманітарному реагуванні та у постконфліктній відбудові та підкреслюється важливість їх рівноправна участь і повне залучення до всіх зусиль, спрямованих на підтримку та сприяння миру та безпеці. Резолюція також стала інституційною рамкою для інтеграції жінок до безпекового сектору. Так, як основні положення резолюції визначають особливу важливість врахування потреб жінок та дівчат у конфліктних ситуаціях та особливу вразливість жінок перед негативними наслідками конфліктів [3]. Отже, міжнародна спільнота визнала важливість вирішення унікальних проблем, з якими стикаються жінки та дівчата в ситуаціях збройних конфліктів і прагне сприяти їх захисту та розширенню прав і можливостей. Крім зазначеного документу, ООН систематично приймає й інші резолюції та протоколи, які були спрямовані на вирішення питань щодо надання захисту та допомоги жінкам і дівчатам постраждалим від насильства під час збройних конфліктів.

Тому, **метою статті** є аналіз рішень та нормативно-правових актів прийнятих ООН та її структурними підрозділами на виконання Резолюції 1325 для вироблення на їх підставі національних стандартів для надання ефективної допомоги і захисту жінкам постраждалим від насильства під час збройних конфліктів.

Дослідження нормативно-правових актів ООН, а також Резолюції 1325 проводили достатня кількість фахівців із різних галузей. Умовна їх можна поділити на дві групи – тих хто вважає цю Резолюцію прогресивним документом, яка створила основу для подальших резолюцій та ініціатив, спрямованих на врахування гендерних аспектів в миротворчих процесах та забезпечення участі жінок у вирішенні конфліктів та підтриманні миру і безпеки. Прихильниками цієї позиції є наступні автори: О. Дрозд [4], Н. Орловська та Ю. Степанова [5] та інші. Але є друга група, в яку входять фахівці, які вважають Резолюцію 1325 та наступні «сестринські» документи вкрай деструктивними та як такі, що нормалізують війну та мілітаризацію світу в цілому. До цієї групи входить Анна Нікогосян, яка у своїй роботі «Привласнення фемінізму: гендер, мілітаризм і Резолюція ООН 1325» [6], наголошувала на революційності цього документу, який був прийнятий структурою вкрай маскулінізованою – Радою Безпеки ООН. Але при цьому дослідниця опираючись на постструктуралістську феміністичну теорію, розглядає зазначену Резолюцію як «дискурсивну практику» та стверджує, що те, «як понятійний апарат ООН розуміє й інтерпретує концепти гендеру і безпеки, призводить до замовчування антимілітаристської критики та створює умови для привласнення державами радикального змісту Резолюції шляхом легітимації й нормалізації мілітаристської практики» [6]. Меган Бастік та Клер Дункансон також пишуть про ризики мілітаризації порядку денного «Жінки, мир і безпека» [7]. Хана Райт була ще більш радикальною

в аналізі Резолюції вказавши, що вона не протидіє мілітаризму, а іноді служить його нормалізації, тому на її думку – це демонструє обмеження політики WPS як засобу досягнення феміністичних антимілітаристських цілей [8].

Отже, Резолюція 1325 хоча є історичною, оскільки вона вперше визнала важливу роль жінок у вирішенні конфліктів та у процесі розбудови миру і безпеки, однак все ж таки є досить спірною та вимагає детального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Ухвалення Резолюції 1325 передувала проведенням масштабним дослідженням, які були ініційовані ООН. Це було зумовлено необхідністю включення у політичну сферу та практичні заходи розуміння того, що жінки переживають надзвичайні страждання від воєнних конфліктів та їхніх наслідків у непропорційному масштабі, одночасно залишаючись недостатньо представленими у процесах прийняття рішень і проведення мирних переговорів [5, с. 22]. Якщо коротко то основні положення Резолюції ООН 1325 включають наступні положення: 1) визнання ролі жінок: Резолюція визнає важливу роль жінок у попередженні та вирішенні конфліктів, а також в процесі налагодження миру та підтримання безпеки; 2) участь жінок у мирних процесах: Резолюція закликає до забезпечення участі жінок у всіх етапах мирних процесів, включаючи переговори, медіацію, вирішення конфліктів та відновлення після конфлікту; 3) захист прав жінок: Резолюція закликає до захисту прав жінок і дівчат, включаючи захист від сексуального насильства та інших форм гендерної дискримінації під час конфліктів; 4) гендерно-чутливий підхід: Резолюція вимагає враховувати гендерні аспекти у всіх аспектах роботи з миротворцями та у миротворчих операціях ООН; 5) звітність і моніторинг: Резолюція вимагає від держав-членів ООН розробляти плани дій для виконання цих положень та звітувати перед ООН про їхні досягнення у цьому напрямі.

Крім того, з 2000 року Рада Безпеки прийняла ще 9 резолюцій щодо WPS, а саме: 1820 (2008), 1888 (2008), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) і 2493 (2019). Зазначені Резолюції (особливо 1325 (200), 1820 (2008) і 1888 (2008)), вперше визначили, що сексуальне насильство є широко поширеним, систематичним або використовується як тактика війни, тому становить загрозу міжнародному миру та безпеці. Вони також лягли в основу багатьох національних політик і планів дій у постраждалих від конфлікту країнах [9].

У червні 2007 року Політичний комітет Генерального секретаря схвалив «Дії ООН» як «важливу спільну загальносистемну ініціативу ООН для керівництва адвокацією, накопиченням знань, мобілізацією ресурсів і спільним програмуванням щодо сексуального насильства під час конфлікту» [10]. У всіх відповідних резолюціях Ради Безпеки було підкреслено, що «Дії ООН» – це критично важливий міжвідомчий координаційний форум для боротьби з сексуальним насильством щодо жінок і дівчат під час збройного конфлікту. Дії ООН включають наступні напрямки: 1) захист і профілактика; 2) розвиток потенціалу та стратегічна взаємодія з носіями обов'язків; 3) інструкції, політика та інструменти; 4) дані; 5) координація [11].

Резолюція Ради Безпеки 2467 (2019) [12] закликала держави-члени ООН реформувати сектор безпеки з метою підвищення спроможності військових структур у боротьбі та запобіганні злочинів, пов'язаних з сексуальним насильством під час збройних конфліктів. А також забезпечити створення гарантій недопущення такого насильства в майбутньому шляхом перевірки, щоб уникнути найму, утримання чи просування по службі осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством [13]. Після ухвалення Резолюції Ради Безпеки 2467 (2019), яка вважається новаторською, «Дії ООН» розробив нову Стратегічну рамкову програму (2020–2025) [14], яка орієнтована на тих, хто пережив таке насильство та на недопущенні його в майбутньому.

На підставі зазначених резолюцій Ради Безпеки та інших документів ООН, а також враховуючи висновки Ради Безпеки 2018 року щодо WPS, ЄС розробило регіональні стратегічні документи, а саме визначила Стратегічний підхід ЄС до WPS та затвердила План дій ЄС щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у зовнішній діяльності на 2021–2025 роки (GAP III) [15]. Стратегічний підхід ЄС щодо WPS визначає чіткі цілі та критерії виконання за ключовими пріоритетними напрямками: профілактика; захист; полегшення та відновлення; і три загальні та наскрізні принципи участі; гендерний мейнстрімінг і показувати приклад [16].

Щодо GAP III, то на нашу думку, це амбітний план щодо просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок через усі зовнішні дії Європейського Союзу. В ньому зазначено, що він був розроблений на ті виклики, які сьогодні існують у світі. Так, як «незважаючи на певний значний, але нерівномірний прогрес, досягнутий у просуванні прав жінок і дівчат, жодна країна в світі не йде по шляху досягнення гендерної рівності та розширення можливостей

усіх жінок і дівчат до 2030 року» [17]. Він спрямований на прискорення прогресу в розширенні прав і можливостей жінок і дівчат і збереження досягнень у сфері гендерної рівності протягом 25 років після ухвалення Пекінська декларація та її Платформи дій. Крім того одним із пріоритетних напрямків в ньому визначено боротьба з гендерним насильством. Необхідно відмітити, що значним надбанням аналізованого плану є те, що його метою є знищення структурних причин гендерної нерівності та гендерної дискримінації. Основний акцент робиться на залученні чоловіків та хлопчиків до активної боротьби з гендерними стереотипами та нормами. Додатково, план включає заходи щодо боротьби з усіма видами дискримінації, зокрема щодо жінок з обмеженими можливостями, жінок-мігрантів, а також дискримінації за віком або сексуальною орієнтацією.

Відповідно до документів, що були згадані, ЄС має різні цілі стосовно WPS, які можуть бути досягнуті за допомогою політичної та дипломатичної діяльності керівництва ЄС, а також за допомогою включення гендерної перспективи, забезпечення участі та лідерства жінок у всіх аспектах, пов'язаних з миром та безпекою. Заплановано конкретні заходи, зокрема цільову підготовку військовослужбовців, представників правосуддя та сил безпеки. Планування було здійснене з використанням взаємодії між порядком денним WPS та іншими пріоритетами. Забезпечення постійного моніторингу та звітності WPS узгоджується з GAP III та повністю інтегрується в політичні рамки ЄС щодо гендерної рівності. Крім того, ЄС зобов'язується впроваджувати програму WPS у тісній співпраці зі своїми союзниками та партнерами, включаючи організації громадянського суспільства.

Однак незважаючи на численні міжнародні, регіональні та національні інструменти та інституційні рамки трактування насильства щодо жінок та дівчат у міжнародному праві є досить обмеженим і непрямим. На це наголошувала у своїй доповіді Раді з прав людини у 2014 році Спеціальний доповідач Р. Манджу, яка висловила занепокоєння щодо серйозності нормативної прогалини, яка існує в міжнародному праві щодо насильства до жінок та дівчат. Нинішня ситуація, за її словами, є «нормативність без законності», що відображається у схваленні принципів державами через резолюції, але без розробки та прийняття конкретних обов'язкових правових зобов'язань щодо насильства до жінок» [18].

Як зазначили інші експерти ООН [19; 20], окрім законів про відповідальність за згвалтування, вкрай бракує в більшості країнах законів про гендерне насильство. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок діє вже понад 35 років, вона допомогла змінити ситуацію із захисту з «жахливої на відсутню» – але так і не вдалося підштовхнути правовий захист до необхідного стандарту [20, с. 6]. Ми погоджуємося із зазначеним, адже, незважаючи на глобальні та національні зусилля у сфері подолання насильства стосовно жінок і дівчат мають місце і протилежні рухи у напрямку ретроградних тенденцій та патріархальних уявлень. Що в свою чергу ведуть до посилення антижіночих настроїв та рухів. Тому, на нашу думку, необхідно приймати більш конкретні міжнародні стандарти щодо забезпечення більш ефективного моніторингу дотримання країнами своїх зобов'язань в контексті запобігання будь-якого насильства та щодо жінок під час збройного конфлікту – зокрема.

Висновки. Таким чином, опосередкований і обмежений характер міжнародних правових шляхів, доступних для боротьби насильством щодо жінок та дівчат не залежно від наявності чи відсутності збройного конфлікту, дає можливість деяким країнам не приймати спеціального та обов'язкового законодавства, яке б визначало таке насильство як специфічне, серйозне та широко поширене порушення прав людини. В свою чергу Резолюція 1325 не зважаючи на свою революційність залишала без відповіді багато питань, в тому числі щодо: впливу збройного конфлікту на ступінь насильства по відношенню до жінок; включення жінок у сферу безпеки і оборони, яка в свою чергу покликана вчиняти насильство для захисту; мілітаризації фемінізму тощо. Ці всі питання спонукають до проведення нових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Жінки. Мир. Безпека : Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Колектив авторів. Київ, 2017. 172 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/3/386408.pdf>
2. Landmark resolution on Women, Peace and Security (S/RES/1325). United Nations, 2000. URL: <https://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>
3. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». *Національна соціальна сервісна служба України* : офіційний сайт. 2023. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325>

4. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 10. С. 105–110. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/19.pdf>
5. Орловська Н. А., Степанова Ю. П. Актуальні питання забезпечення гендерної рівності у світлі Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй № 1325 та суміжних резолюцій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 20–26. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69c911e9-7acc-45b7-959c-013d9f545305/content#page=20>
6. Нікогосян А. Привласнення фемінізму: гендер, мілітаризм і Резолюція ООН 1325. У перекладі Наталки Чех. *Критика феміністична: східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій*. 2019. № 2. С. 30–41. URL: <http://feminist.krytyka.com>
7. Bastick, Megan, Claire Duncanson. Agents of Change? Gender Advisors in NATO Militaries. *International Peacekeeping*. Volume 25, 2018. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13533312.2018.1492876>
8. Wright, Hannah. Masculinities perspectives: advancing a radical Women, Peace and Security agenda? *International Feminist Journal of Politics*. Volume 22, 2020. Issue 5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14616742.2019.1667849?src=recsys>
9. Запобігання та реагування на гендернозумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах Досвід та рекомендації жіночих громадських організацій. ОБСЄ в рамках проєкту WIN, 2022. 54 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/7/532505.pdf>
10. UN Action against Sexual Violence in Conflict. United Nations, 2022. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/about-us/un-action/>
11. About UN Action and What We do Against CRSV. Areas of Work. Stoprapenow, 2022. URL: <https://www.stoprapenow.org/about/#areas-of-work>
12. Resolution 2467 (2019). Adopted by the Security Council at its 8514th meeting, on 23 April 2019. United Nations. URL: https://stoprapenow.org/wp-content/uploads/2020/12/S_RES_24672019_E.pdf
13. About UN Action and What We do Against CRSV. Areas of Work. Stoprapenow, 2022. URL: <https://www.stoprapenow.org/>
14. About UN Action and What We do Against CRSV. Stoprapenow, 2022. URL: <https://www.stoprapenow.org/about/>
15. Women, Peace and Security – Council conclusions (10 December 2018). Council of the European Union, 2018. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/37412/st15086-en18.pdf>
16. Implementing the Women, Peace and Security agenda. The Diplomatic Service of the European Union, 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/implementing-women-peace-and-security-agenda_en
17. Gender Action Plan – putting women and girls' rights at the heart of the global recovery for a gender-equal world. European Commission, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2184
18. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences, Rashida Manjoo: addendum A/HRC/26/38/Add.1. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/771929?ln=ru>
19. Addendum to the Human Right Council Thematic report of the Special Rapporteur on Violence, its Causes and Consequences (A/HRC/29/27). URL: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/29/27/Add.4
20. Насилие в отношении женщин, его причины и последствия. Доклад Специального докладчика по вопросу о насилии в отношении женщин, его причинах и последствиях. Совет по правам человека Сорок первая сессия 24 июня – 12 июля 2019 года. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/178/33/PDF/G1917833.pdf?OpenElement>